

ОЦІНКА ГОЛОДУ 1946-1947 РОКІВ НАСЕЛЕННЯМ ПОДІЛЛЯ

Травень 1946 року населення Поділля, як і більшість населення України, зустрічало ще в стані піднесення після перемоги над фашистською Німеччиною. Проте початок відбудовчого періоду збігся з надзвичайно тяжким явищем – голодом 1946-1947 рр., що особливо ускладнив відновлення економічного життя. Ті роки для ряду центральних та південних областей України виявились несприятливими за погодними умовами: посуха, неврожай і як результат – недорід. Температура навесні і влітку 1946 року на 2-8 градусів перевищувала середню місячну температуру попередніх років, а кількість опадів утричі, а подекуди і в 5-6 разів була нижчою середньої норми. 20 серпня 1946 року у Вінниці температура досягла позначки 36,5 градусів, а в південних районах Вінницької та Кам'янець-Подільської областей – в затінку до 40 градусів¹.

Посуха призвела до значного зменшення врожайності. Проте навіть цей врожай було важко вчасно і без втрат зібрати через нестачу необхідної техніки, тяглової сили, реманенту. Тому і з'являються в місцевій пресі плакати з написами: «Всіх корів – на польові роботи»².

Але не це було визначальним: головна причина голоду полягала в позиції держави, партії, особливо центру, які про все те знали і не вжили запобіжних щодо того лиха заходів. Обставини голоду 1946-1947 років були аналогічними до тих, що мали місце в 1932-1933 роках. Під виглядом заготівель держава проводила фактично повну реквізицію продовольчих ресурсів села і тим самим прирікала селянство на голодне животіння, смертельну безвихідь.

Першого післявоєнного року врожайність у колгоспах знизилась до 3,8 цн, а в радгоспах – до 4,5 цн. Валовий збір зернових у республіці становив 1946 року 531 млн. пудів, що було у 3-5 разів менше, ніж 1940 року. Із 26397 колгоспів, які діяли влітку 1946 року в Україні, 5500 не зібрали навіть тієї кількості зерна, яку засіяли³. Однак партійне керівництво не тільки не зменшувало плану хлібозаготівель, а навіть збільшувало його. Із врожаю 1946 року Вінниччина здала в план хлібозаготівель 375923 тон збіжжя, або стільки ж, як у 1932 році, коли область займала вдвічі більшу територію⁴. Завдання партійних органів було одне – хлібопоставку завершити достроково.

Становище населення з кожним днем ставало гіршим. Кількість голодних, хворих на дистрофію, померлих постійно збільшувалась. Внаслідок цього серед народу наростало розчарування політикою ЦК ВКП(б). Житель села Сокиринці Вороновицького району на Вінниччині, інвалід війни Ремлюга, слова якого були зафіксовані у спецповідомленні МДБ, причину голоду висловив так: «Якщо б нам дали землю, то було б краще. Я б обробляв би землю так, що врожаю було б достатньо і для мене, і для держави. Працювати ж у колгоспі немає ніякої рації тому, що там доводиться трудитись на куркулів і п'яниць»⁵.

Реакція селян на події голоду була різноманітною, іноді навіть прямо протилежною. Частина населення, яка вважала, що причини голоду лежать в некомпетентності місцевих керівників, зверталась в органи КП(б)У, ВКП(б) та особисто Й.Сталіну. Так, колгоспники села Попелюхи Піщанського району Вінницької області звертаються з листом до секретаря ЦК КП(б) України М.С.Хрущова з проханням їм допомогти: «... Якщо Ви, Микито Сергійовичу, нам не допоможете, то у нас сил уже не вистачає, а із області нас ніхто не чує, з кожним роком все гірше і гірше. Колгоспи, як не працюють, а гарантії немає, що отримаєш...»⁶.

Важке становище (хоч і дещо краще, ніж у селян) склалось й у робітників. В основному, внаслідок перебоїв у постачанні міського населення продуктами харчування. Тому уряд вдавався до лімітування хлібних карток. Працівники Віньковецького плодоконсервного заводу Кам'янець-Подільської області 20 листопада 1946 року

скаржились М.С.Хрущову на важке матеріальне становище: «Положение рабочих очень тяжелое. Дальше жить, не получая хлебного пайка, прямо невозможно»⁷.

Частина населення шукала допомоги від рідних, родичів, посилаючи листи в армію, інші області, республіки СРСР і навіть за кордон. Із спецповідомлень МДБ УРСР ЦК КП(б)У про висловлені у листах скарги населення Київської, Вінницької, Житомирської, Чернігівської та Кам'янець-Подільської областей на посуху, неоплату праці й голод зафіксовано такі цифри на 30 вересня 1946 року:

«По областям отрицательные сообщения в переписке распределяются так»⁸:

Киевской области – 15507
Винницкой области – 13011

Кировоградской области – 6751
Житомирской области – 4676
Черниговской области – 2924
Кам'янець-Подольской области – 1562».

Ось деякі з листів:

Новгородская область, г.Чудово, в/ч 35324-3, Мальнов А.К. 16.VIII.46: «В этом году жизнь очень трудная, а в дальнейшем будет еще трудней. Получили из колхоза по 200 г на трудодень и больше ничего давать не будут. Большинство людей сейчас уже голодает...»

Летичевский р-н, с.Сусловцы. Врублевская А.⁹

Получатель – Чехословакия, Прага, ул.Шимачкова, 15. Ткачук Григорий.

Отправитель – Винницкая обл.

22.III.47. «...Миленький мой братик Гриша, если бы у меня были крылья, полетела бы к тебе и поделилась бы с тобой и рассказала бы, что здесь твориться. Друг друга едят – людоедство, очень много опухших, людей режут и делают колбасу. Ой, боже, что делается, банд много, голод большой...»¹⁰

Становище подільського населення погіршувалось. У квітні 1947 року завідуючий Вінницьким обласним відділом охорони здоров'я Лобанов повідомляв секретарю Вінницького обкому КП(б)У Стахурському, що захворюваність населення на дистрофію становить 97865 хворих¹¹. Проте це лише офіційні дані. Насправді, ці цифри були набагато більшими. На початку 1947 року за офіційними повідомленнями в Україні нараховувалось 448 тис. хворих на дистрофію, у тому числі, 150 тис. громадян перебували у крайній стадії хвороби і потребували негайної госпіталізації¹².

Збір інформації про голод і пов'язані з ним факти злочинів МВС УРСР доручило Управлінню по боротьбі з бандитизмом, працівники якого з 20 грудня 1946 року розпочали роботу, пов'язану з аналізом, узагальненням і надсиланням інформації у вищі органи державної влади і управління¹³.

Частина керівників колгоспів притримувала хліб від здачі з метою збереження хоча б якоїсь кількості зерна для посівів і населення. 24 жовтня 1946 року «Колгоспник України» писала, що близько 8750 цн зерна, яке підлягало вивезенню, залишилось в колгоспних коморах Хмільницького району Вінницької області. Тут же був необмолочений врожай з 1580 гектарів.

Прокуратура УРСР повідомляла ЦК КП(б)У про факти роздачі хліба колгоспникам до його здачі державі. Тільки по Вінницькій області було відкрито 11 кримінальних справ проти голів колгоспів за «антидержавну тенденцію». Взагалі на період 15 липня 1946 р. виникло по Україні 1727 справ. 90% цих справ складають справи про крадіжку колосків¹⁴.

	Відкрито справ	Передано до суду	Розглянуто судом	Засуджено
Вінницька область	200	41	39	39
Кам'янець-Подільська обл.	112	112	68	71

Наприклад, в колгоспі імені Суворова Городокського району Кам'янець-Подільської області колгоспник Борис Е.А. зрізав 35 кг колосків жита, за що був засуджений до 8 років позбавлення волі¹⁵.

У листопаді 1947 року прокурор УРСР Р.Руденко доповідав М.С.Хрущову та Д.С.Коротченку про необгрунтовану віддачу під суд голів колгоспів. За їхніми даними, в 1946 і в I кварталі 1947 р. судовими органами республіки розглянуто 1681 справа про злочини голів колгоспів.

По Вінницькій області відкрито 66 справ, а по Кам'янець-Подільській області – 113 справ¹⁶.

Всесоюзна газета «Известия» у вересні 1946 року писала, що в окремих колгоспах Вінницької області УРСР хліб притримують, ховають. Однак часто районні і обласні керівники проходять осторонь таких фактів, роблять вигляд, що не помічають їх. В результаті винуватці цих антидержавних дій залишаються непокараними¹⁷.

Офіційна хроніка приховувала наслідки голодомору. Всесоюзна преса, українська республіканська, обласна, районна картала порушників строків хлібоздачі, засуджувала тих, кого ввіймали за колоски, не беручи до уваги, що це був їхній останній, можливо, шанс на порятунок.

Секретар Вінницького обкому партії М.Стахурський в доповідній записці секретарю ЦК КП(б)У Кагановичу доповідав про заходи щодо ліквідації крадіжок хліба у Вінницькій області: «9. Редактору областной газеты «Винницкая правда», редакторам райгазет систематически публиковать на страницах газет материалы, показывающие подлинно большевистскую борьбу за хлеб»¹⁸.

Свідома частина комуністичного активу намагається звернути увагу на прорахунки партійного керівництва. Група комуністів села Михайлівка Ямпільського району Вінницької області вказувала на важке становище в південних районах Вінницької області, де село, яке складається з 500-600 дворів, кожний день ховає 12-15 чоловік. «... Можем уверенно констатировать, что земля останется не засеяной. Кроме этого, в этих районах свирепствует воровство, режут людей. Есть случаи людоедства. Просим поддержать наш народ»¹⁹.

Частина населення відкрито виступала проти радянської влади, вдаючись до агітації, прихованого саботажу, а в деяких випадках навіть до терористичних актів щодо партійного, радянського, комсомольського, колгоспного активу. В інформаційному листі секретаря ЦК КП(б)У Л.Кагановича секретарю Вінницького обкому партії Стахурському вказується на факти розкрадання хлібу в колгоспах Вінницької області: «... Проводя антисоветскую агитацию, враждебные элементы прибегают к распространению анонимных писем, листовок, скрытых и открытых выступлений... В результате антисоветской агитации сектантов с 9 по 14 июля в с.Сталинка Брацлавского района не выходило на работу по уборке урожая до 250-270 человек трудоспособных колхозников... В селе Губник Гайсинского района при попытке задержать расхитителей колхозного хлеба убит председатель сельсовета т.Кондратюк.

В ночь на 23 июля на току колхоза имени Шевченко с.Березовка Чернивецкого района группой бандитов убит председатель колхоза т.Кашинский и тяжело избит уполномоченный райкома КП(б)У т.Коремблек.

25 июля с.г. при обходе полей с целью предотвращения хищений убит бригадир колхоза с.Курьянцы Погребищенского района т. Дербанюк»²⁰.

Листівки закликали до відкритої боротьби проти Сталіна. Так, в селі Тартак Чечельницького району 1 вересня 1947 року були знайдені 11 листівок антирадянського змісту:

«Червоноармійці! Організуйте революційну боротьбу проти Сталіна під гаслом: Воля народів і людини! Геть тиранів і диктатуру Сталінської кліки! Смерть Сталіну!»

А також:

«Бійці, командири Червоної армії! Сталін – найбільший ворог народу. Після Гітлера – час на Сталіна! Хай живе воля народів і людини!»

В селі Паланка Тульчинського району була знайдена листівка наступного змісту: «... Народ, проснись, расправь свои руки, и никакая сила не сломит тебя в борьбе. Счастья и зажиточной жизни нам никто не даст, если мы это сами не завоюем. Смерть кровавому фашизму! Смерть кровавому большевизму!

Да здравствует свободная, вольная, независимая Украина!»²²

Інша частина населення Поділля шукала порятунку від голоду в Західних областях України. Так, за даними Козятинської залізничної станції, за добу проїжджали на захід більше 15 тис. пасажирів. Ще більше їх минало станцію Жмеринка²³.

Тисячі жебраків можна було зустріти на території Тернопільської, Волинської, Львівської та інших західних областей. Місцеве населення співчутливо ставилось до побратимів-українців, ділилося з ними хлібом-сіллю. Проте навіть цей шлях порятунку був часто перекритий так званими загороджувальними загонами, які затримували тих, хто їздив залізничним транспортом без спеціальних перепусток. Лише 7 і 8 березня 1947 р. на станціях Вінницької залізниці було знято з залізничних потягів 416 жителів Вінницької, 44 - Кам'янець-Подільської областей²³.

Народний фольклор також зберіг свідчення та оцінку подій голоду 1946-1947 років. В той час з'явилося багато анекдотів, приповідок, сатиричних оповідань. У них відбите реальне життя сільського працівника²⁴:

До колгоспу не піду,
Бо я знаю ту біду.
Колгосп – рідна мати,
Не вкрадеш, не будеш мати.
Виконала п'ятирічку:
Бери торбу, або в річку.
Дають грами,
Щоб не розібралися з ділами.

Інша частівка говорить таке:

Усе літо проробила –
Кіло проса заробила,
На стакани продала –
Холостяцьке віддала.
Тепер треба вербуватись,
Щоб на плаття пристаратись.

Звичайно, навіть такий прояв непокори переслідувався владою. Проте він існував, поширювався, що свідчило про силу народного протесту.

Свідчення документів та матеріалів показують, що оцінка та реакція населення Поділля на голод 1946-1947 років була різноманітною. Але навіть простий селянин-хлібороб зрозумів, що черговий раз радянська держава залишила селян напризволяще. Інша справа, не кожен готовий був висловити свої думки вголос і захистити свої права.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчак С. Білі плями скорботи (Причини голодомору 1932-1933 та голоду 1946-1947 років на Поділлі). – В., 1998. – С.35; 2. Вінницька правда. – 1946. – 3 липня. 3. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953 рр.: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. – К., 1994. Т.1. – С.336. 4. Шульга І.Г. Голод на Поділлі. – В., 1993. – С.152. 5. Білас І.Г. Вказана праця. – С.338. 6. Воронов І.О., Пилявець Ю.Г. Голод 1946-1947. – К. 1991. С.30. 7. Голод в Україні. 1946-1947: Документи і матеріали. Н.-Й., 1996. – С.124. 8. Веселова О.М., Панченко П.П. Голод в Україні 1946-1947. // Український історичний журнал. – 1996. - №1. – С.72. 9. Там же. 10. Веселова О.М., Панченко П.П. Голод в Україні 1946-1947. // Український історичний журнал. – 1996. - № 2. – С.126. 11. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф.п. – 136, оп. 13, спр.129, арк.138. 12. Білас І.Г. Вказана праця. – С.344. 13. Білас І.Г. Вказана праця. – С.339. 14. Голод в Україні. 1946-1947: Документи і матеріали. Н.-Й., 1996. – С.258. 15. Там же. – С.258. 16. Там же. – С.305. 17.

Известия. – 1946. – 18 вересня. 18. ДАВО, ф.п.- 136, оп.13, спр. 134, арк.14. 19. ДАВО, ф.п.-136, оп.13, спр.129, арк.44. 20. Винокурова Ф., Подкур Р. Голод 1932-1933, 1946-47. Вінницька область. Документи і матеріали. – В., 1998. – С.190. 21. ДАВО, ф.п.- 136, оп.13, спр.134, арк.14. 22. Винокурова Ф. Вказана праця. – С.169. 23. Романюк І. Трагічні події 1946-1947 рр. На Вінниччині // Голод 1946-1947 років в Україні: Причини і наслідки: Міжнародна наукова конференція, Київ, 27 травня 1997 р.: Матеріали. – К., Н.-Й., 1998. – С.152. 24. Шульга І.Г. Вказана праця. – С.199.

І.М.Романюк

М.С.ХРУЩОВ І СИСТЕМА ПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 1950-Х РОКІВ

Діаметрально протилежні прийняття реформаторської діяльності М.С.Хрущова у галузі сільського господарства базуються у більшій мірі на емоційних оцінках, ніж на документальних джерелах.¹ Неупереджених, ґрунтовних досліджень, присвячених вивченню фактичних мотивів реформ М.Хрущова в історико-економічній сфері та їх наслідків для народного господарства країни до цих пір фактично немає. Правда, в останні роки відбулися науково-теоретичні конференції, написано цілий ряд статей, де йде спроба аналізу його реформ у сфері народного господарства, зокрема, і сільськогосподарської діяльності².

Причини цього мають складний характер. Але, якщо не торкатись їх політичних та ідеологічних аспектів, то звідси слід очевидно виділити ті з них, які об'єктивно утруднюють дослідження “хрущовських” реформ. Бідність доступної джерельної бази не дає можливостей для широкого і повного дослідження господарських реформ початку 50-х років.

Отже, ця стаття не може претендувати повною мірою на виявлення причинно-наслідкових зв'язків всього складного процесу розвитку народного господарства.

Її завдання – продемонструвати основні тенденції розвитку сільського господарства в післявоєнне десятиріччя, об'єктивні потреби (якщо такі були), які призвели у кінцевому рахунку до змін в організаційній структурі управління сільським господарством країни, причини повернення до галузевого управління у середині 60-80-х років, а також роль М.С.Хрущова і його найближчого оточення у виробленні та прийнятті рішень з господарських питань.

Минуле, звичайно ж, краще видно здалеку. Однак, перш ніж наводити будь-які аргументи відносно “об’єктивності” чи “суб’єктивності” реформаторської діяльності “М.С.Хрущова, спробуємо хоча б у загальних рисах охарактеризувати атмосферу країни в 50-ті роки та познайомитись з тим сприйняттям оточуючої дійсності, яке було в осіб, що керували народним господарством у той непростий час.

В.Новиков (голова Держплану СРСР і один із заступників Хрущова в 1960-1963 рр.) у своїх спогадах зазначає, що в останні роки життя Сталін “хотів розпочати черговий великий натиск на село, як на вічне джерело коштів для промисловості”³.

Раніше, ще до організації раднаргоспів, приблизно таким же чином скаржився на велику концентрацію функцій з управління сільським господарством у Держплані М.З.Сабуров - голова Держплану СРСР в 1949-1956рр. У доповідній записці “Про перебудову роботи Держплану і заходи по покращенню державного планування”, складеної за дорученням ЦК КПРС від 20 грудня 1954р. Він підкреслював, “що немає перспективних планів комплексного освоєння і розвитку окремих економічних районів, а по сільськогосподарських зонах, немає також і поточного планування”⁴.

9 березня 1955р. ЦК КПРСМ і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову “Про зміну практики планувати сільського господарства”. Цій серйозній критиці були піддані Держплан і Міністерство сільського господарства СРСР. Зазначалось, що “для того, щоб забезпечити державу всіма видами сільськогосподарської продукції, зовсім не потрібно із центру доводити до колгоспів і радгоспів плани посівів по всіх культурах, планування всіх